

Silvana VRANIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Trg I. Klobučarića 1, HR-51000 Rijeka

NEKE MORFONOLOŠKE (i morfološke) ZNAČAJKE SJEVEROZAPADNOČAKAVSKIH RUBNIH GOVORA

U tekstu se analiziraju morfonološke značajke zajedničke sjeverozapadnočakavskim govorima što zaokružuju čakavski prostor, bez obzira kojemu od dijalekata čakavskoga narječja rasprostranjenih na promatranomu prostoru pripadaju. Dvjema se morfonološkim osobitostima u odnosu na tipične ostvaraje drugih govora sjeverozapadnočakavskoga areala: hiperikavizmima u riječima sa zamjeničkom deklinacijom i promjeni *-l > -u / -v / -[f]* mogu pridružiti i dvije morfološke realizacije: I sg. ž. r. imeničkih riječi na *-u* i uporaba zamjenice *kaj* i njenih kompozita (u manjem broju tih rubnih govora).

Za sjeverozapadnočakavske¹ govore analizirane u ovom radu, bilo prema postojećoj dijalektološkoj literaturi, bilo prema bilješkama s vlastitih istraživanja²,

¹ Sjeverozapadnočakavski govori u dijelu su literature (usp. W.R. Vermeer, *On the principal sources for the study of čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and e-presents*, u *Studies in Slavic and General Linguistics* 2, Amsterdam, Rodopi, 1982., str. 279.-341.) određeni realizacijom metatonije (promjene kratkosilaznog akcenta u dugosilazni) u dvjema kategorijama: u e-prezentu glagola i u određenim pridjevima. Obuhvaćaju prostor Istre, Hrvatskoga primorja (Kastavštinu, grad Rijeku i okolna mjesta do područja oko Novog Vinodolskog), dio otoka Krka, Cres, sjeverni dio Lošinja sve do zračne crte Lošinj-Novji. Odatle južno i jugozapadno drugi su tipovi čakavskih govora, ali i govori drugih jezičnih sustava. Prema toj su podjeli među sjeverozapadnočakavskim govorima od ikavsko-ekavskih idioma samo pojedini starinački ikavsko-ekavski krčki i vinodolski govori, a ostalo su ekavski govori ili govori s posebnim refleksom *jata*. Izvan toga tipa, uz druge, ostaju i istarski ikavsko-ekavski govori (čepički i munski tip). U ovom se radu termin sjeverozapadnočakavski ne odnosi na lingvističku odrednicu, već geografsku rasprostranjenost promatranih govora, to više što se iznalaze obilježja zajednička mjesnim govorima različitih dijalekata na istom prostoru uvjetovana upravo teritorijalnim smještajem, a među tim su i oni u kojima se sjevernočakavska metatonija realizira i oni kojima takva pojava nije svojstvena.

² Isti izraz u nazivu *rubni poddijalekt ikavsko-ekavskoga dijalekta čakavskoga narječja* u knjizi *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt* (ICR, Rijeka, 1990.) rabi autorica Iva Lukežić pri internoj klasifikaciji, tj. klasifikaciji poddijalekata unutar središnjega čakavskoga dijalekta, a njime upozorava i na teritorijalni kriterij i na jezične pojavnosti toga poddijalekta: govori su to koji zarubljuju *ikavsko-ekavski prostor* sa sjevera, sjeverozapada, zapada, jugozapada, juga i jugoistoka, dok su ga nekada zarubljavali i s jugoistoka i s istoka (str. 111.), a obilježavaju ih snažnije jezične promjene ili, kao što autorica piše, crte »intenzivne jezične evolucije« (str. 105.).

rabim termin *rubni govori* jer držim da upravo on ponajbolje odražava njihov teritorijalni položaj. Riječ je o govorima koji (ili tip kojemu pripadaju) sa sjeverozapadne strane zarubljuju čakavski narječni sustav bez obzira kojega su od postojećih dijalekata čakavskoga narječja na opserviranu prostoru dijelom: ikavskoga, ekavskoga, ikavsko-ekavskoga ili buzetskoga.³

Pod rubnošću se u ovom radu, nadalje, obuhvaćaju jezične činjenice svojstvene idiomima u dodiru, bez obzira na njihovu dijalekatsku, narječnu, pa i jezičnu pripadnost. Na zacrtanom prostoru to su, dakle, jezične pojavnosti koje povezuju sjeverozapadnočakavske rubne govore s jezičnim sustavima u neposrednom kontaktu: s gorskokotarskim, prije svega zapadnim govorima, i dijelom slovenskih dijalekata. Ovdje ih u prvome redu promatram kao jezična obilježja naznačenoga čakavskoga areala.

Zadržat ću se na dvjema morfonološkim, potom i dvjema morfološkim značajkama što im se mogu pridružiti, koje pripadaju pojedinim govorima nabrojanih različitih dijalekata čakavskoga narječja, a koje nisu svojstvene tim dijalektima u cjelini, odnosno, ne pribrajaju se tipičnim jezičnim crtama određenoga dijalekta.

Takve pojave ne zahvaćaju opsegom isti čakavski teritorijalno-jezični krug:

A) morfonološke:

- a) hiperikavizam u zamjeničkoj deklinaciji svojstven je samo naznačenomu arealu
- b) promjena *-l > -u/-v/ [-f]* realizira se u više rubnih areala

B) morfološke:

- a) I sg. imenica ž. r. na *-u/-o*, kao i prethodna značajka, oznaka je više rubnih areala
- b) zamjenica *kaj* (koja se može promatrati i kao jedinica drugih jezičnih razina) realizira se samo u zacrtanom prostoru.

MORFONOLOŠKE ZNAČAJKE

Prva je morfonološka značajka pojava *hiperikavizma*⁴. To je osobitost vezana

³ Pri podjeli čakavskoga narječja na dijalekte držim se najrecentnije klasifikacije čakavskih podsustava, što ju je u knjizi *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski* (Zagreb, 1988.) prezentirao Dalibor Brozović (str. 87. i 88.).

⁴ Tu jezičnu značajku objašnjava Iva Lukežić govoreći o klanjskomu mjesnomu govoru: »To je stručni naziv za pojavu vokala /i/ i na mjestu iskonskoga vokala /e/, a ne samo 'jata'«. Usp. Čakavski mjesni govor Klane, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 1., Klana, 1995., str. 67. Autorica ju zapaža, osim u leksičkim morfemima, u još dvjema kategorijama: a) u relacijskim morfemima jednine muškoga i srednjega roda zamjeničke deklinacije, što je utvrdila u ikavskim govorima

za promjenu fonema u morfemu⁵, tj. za realizaciju fonema /i/ i u onim leksičkim ili relacijskim morfemima u kojima u fonološkomu sustavu ishodišnoga jezika nije bio /ě/ već iskonski /e/, a kojom se promatrani govori razlikuju od drugih govora dijalekata kojima pripadaju po ostalim značajkama. U tim je govorima riječ o specifičnoj vrsti hiperikavizma koji se javlja u relacijskomu morfemu jednine muškoga i srednjega roda zamjeničke deklinacije, prije svega u G sg., a potom i u D sg.

U određenju hiperikavizma polazim od ishodišnoga sustava, starohrvatskoga jezika⁶ koji je u svom inventaru imao fonem /ě/ koji je vjerojatno »do početka 12. st. prešao u vokal /e/ koji je do konca 14. st. u svim dijelovima hrvatskoga jezika zamijenjen vokalom /e/ ili vokalom /i/, ili nekom od kombinacija tih dvaju vokala, ili fonetskim varijantama njihovih kombinacija, bilo jednoznačno unutar istoga sustava i u osnovama riječi i u gramatičkim morfemima, bilo različito u osnovama riječi a različito u gramatičkim morfemima istoga sustava.«⁷

Od relacijskih morfema imeničke i zamjeničke deklinacije⁸, koji su i danas dijelom morfološkoga sustava hrvatskih idioma, u ishodišnomu su sustavu /ě/ imali:

Klane i Studene; b) u prezentu glagola poput *pišem, grem, rečem* kao *pišin, grin, rečin* (zatvaranje vokala /e/ pred nazalom), a koje je zabilježila u ikavsko-ekavskim govorima hreljinsko-zlobinskoga tipa. Ista je crta svojstvena i srednjodalmatinskim govorima, a za svojih istraživanja zapazila sam je u pojedinim ekavskim govorima liburnijskoga tipa. Obje pojave pojačavaju dojam ikavnosti određenoga idioma. Termina se zbog bojazni da bi se mogao poistovjetiti s pojavom *ikavizama* u inače ekavskim govorima ili s ikavizmima što se realiziraju na mjestima /ě/, a koji bi se prema zakonitosti u ikavsko-ekavskima čakavskima govorima trebao ostvariti kao /e/, ne treba kloniti jer se za njih u literaturi i rabi takav naziv, dakle ikavizam, kao što se i termin *ekavizam* rabi za ekavski refleks u pozicijama u kojima bi u ikavskim ili ikavsko-ekavskim govorima prema pravilu imao biti /i/ refleks. Usp. npr. u djelima Božidara Finke, Vesne Jakić-Cestarić, Milana Moguša itd.

⁵ Polazim od definicije morfonologije u knjizi *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* (Školska knjiga, Zagreb, 1979.) grupe autora prema kojoj morfonologija proučava »fonemski sastav morfema, tj. međusobne morfološke veze između fonema kao sastavnih dijelova morfema« (str. 50.).

⁶ Iva Lukežić u knjizi *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština* (ICR, Rijeka, 1996.) na str. 92. piše: »Starohrvatski jezični sustav / ishodišni hrvatski jezik rabim kao termin za razdoblje hrvatskoga jezika između 7. i 14. stoljeća, u kojemu su se na fonološkomu planu (uključujući i proizvodni) i na morfološkomu planu zbivali procesi koji su u konačnici hrvatski jezik usustavili kao zaseban jezik unutar zapadnih južnoslavenskih jezika i unutar slavenske jezične zajednice. (...) Stoga se za potvrdu praslavenskoga jezika dodatno uzimaju oblici staroslavenskoga jezika, a kao oblici starohrvatskoga navode se fonološki pomlađeni oblici, potvrđeni u najstarijim hrvatskim pisanim tekstovima na crkvenoslavenskomu jeziku hrvatske redakcije, koji je prvi oblik književnoga jezika Hrvata.«

⁷ Usp. I. Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, n. d., str. 16.

⁸ U tekstu ću namjesto uobičajenoga termina *pridjevska deklinacija* rabiti termin *zamjenička deklinacija* jer se tako u literaturi zove deklinacija prema kojoj su se sklanjale neosobne zamjenice, zamjenički pridjevi, neki brojevi, a i pridjevi koji se nisu sklanjali prema neodređenoj deklinaciji,

- D i L sg. imenica ž. r. i osobnih zamjenica, L sg. imenica m. r. i s. r.: *-ě* > *-e*
- L pl. imenica m. r. i s. r.: *-ěhr̥b* > *-eh̥a*
- L sg. pridjeva m. r. i s. r., I sg. i D pl. riječi sa zamjениčkom deklinacijom (zamjenice, pridjevi, brojevi) m. r. i s. r. (+ Dpl. ž. r. istih riječi): *-ěmb/ -ěmr̥b* > *-em̥a*
- G i L pl. riječi sa zamjениčkom deklinacijom svih triju rodova: *-ěhr̥b* > *-eh̥a*
- I pl. riječi sa zamjениčkom deklinacijom svih triju rodova: *-ěmi* > *-emi*
- relacijski morfemi za tvorbu komparativa: *-ěi* > *ěji*.

Nakon defonologizacije *jat* je u relacijskim morfemima supstituiran, primjerice, fonemom /i/ u ikavskim i ikavsko-ekavskim, te fonemom /e/ u ekavskim govorima.

Kod hiperikavizama, pak, /i/ se ostvaruje na mjestu etimološkoga /e/, a ne /ě/ bez obzira na to je li riječ o ekavskom, ikavskom, ikavsko-ekavskom ili pak o fonološki individualnom refleksu na mjestu jata u pojedinačnom govoru. Tako je za promatranje hiperikavizama u naznačenom arealu u relacijskim morfemima zamjениčke deklinacije potrebno poći od oblika u kojemu se takva promjena fonema mogla ponajprije realizirati: od G sg., iz kojega se takva realizacija prenosi i u D sg., najčešće riječi sa zamjениčkom deklinacijom muškoga i srednjega roda: *-ega/-oga* > *-ega* > *-iga*; *-emu/-omu* > *-emu* > *-imu*, ali, rijetko, i onih ženskoga roda.⁹

Sjeverozapadnočakavski rubni govori ne pokazuju jednak intenzitet te pojave:

a) U *ikavskim* govorima Studene i Klane obuhvaćen je najveći broj hiperikaviziranih kategorija.

---

tj. imeničkoj, deklinirali su se prema složenoj promjeni koja se sastojala od oblika imeničke deklinacije i oblika anaforičke zamjenice. Pritom su u općeslavenskomu, a onda zasigurno i u starohrvatskomu, već tada na snazi bili i kontrahirani oblici, npr. u L sg. m. r. i s. r. *blazěmb* (< *blazěmb* < *blazějem̥*) ili u D i L sg. ž. r. *blazěi* (< *blazěči* < *blazějei*). Govoreći o suvremenomu stanju zamjениčkih oblika u južnoslavenskim jezicima, Josip Hamm (*Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1971., str. 141.) piše: »Sufiksarno kod složenih oblika prevladava u slovenskom i u sjeverozapadnoj skupini (...) palatalno *-ego/-ega*, *-emu*; dok su se drugdje uz palatalne oblike zadržali i nepalatalni (npr. u hrvatskosrpskom i ruskom, a u ostacima i u bugarskom)«. Za pridjeve je pak poznato da su još prije XIII. st. kontrahirani relacijski morfemi složene deklinacije zamijenjeni zamjениčkim relacijskim morfemima. Za suvremeno stanje čakavskih govora vrijedi isto: općenito se može reći da se neodređeni pridjevi »dekliniraju po paradigmi imenica u odgovarajućemu rodu, a određeni po paradigmi neosobnih zamjenica u odgovarajućemu rodu«. Usp. I. Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, n. d., str. 122.

⁹ U polaznomu obliku složene promjene pridjeva ž. r. u D i L sg., kao što je razvidno iz prethodne bilješke, također je bio /ě/, a u suvremenu je čakavskomu sustavu taj oblik uglavnom ujednačen prema zamjениčkoj tvrdj deklinaciji: na morfem /oj/ (ali u Škalnici: *na bosu nogi/ va talijanskoj školi*).

U mjesnomu govoru **Studene** hiperikavizmi su zabilježeni u leksičkim morfemima: *nigo* (< *nego*) i u relacijskim morfemima zamjeničke deklinacije:

— G sg. m. i s. r.: *kiga, oniga, poznatiga, Studeniga, drugiga, šatorskiga*

— D sg. m. i s. r.: *našimu, lipimu, sakimu, lačnimu*

— D sg. ž. r.: *ji* (=joj)¹⁰,

a u mjesnomu govoru **Klane** u:

— G sg. m. i s. r.: *kiga, siga, oniga, maliga, mrtviga, prestrašeniga, talijanskiga*

— D sg. m. i s. r.: *kimu, simu, onimu, malimu, mrtvimu*¹¹.

b) U mjesnomu govoru **Lisca**, uz Brce najsjevernijemu punktu na promatranom prostoru, čakavskomu idiomu sa znatnijim inodijalekatnim naslojem u kojemu se realizira *fonološki individualni /ě/*¹²: pod dugim je akcentom najčešće [êj], kratki je naglašeni [ê], [ĕ], [i] ili [ë], a izvan akcenta [e] ili [i], hiperikavizmi se ostvaruju i u leksičkim morfemima, primjerice: *vičerja*, i u relacijskim morfemima riječi sa zamjeničkom deklinacijom:

— G sg. m. i s. r.: *pošteniga, konkretniga, oviga, hrvočkiga, ali i tega, moje-ga*

— D sg. m. i s. r.: *onimu, drugimu.*

c) Hiperikavizmi su, što je posebice zanimljivo, svojstveni i *ekavskom* čakavskom govoru **Rupe**, dok, već malo uvučeniji u hrvatski prostor, govori Lipe i Škalnice ne ostvaruju tu jezičnu crtu.

Govor se **Rupe** (s govorom Škalnice i Brca) izdvaja iz sjeverozapadnoga areala ekavskih govora poljuljanom dosljednošću¹³ u realizaciji ekavskoga refleksa jata: veći je broj i leksičkih ikavizama no u susjednim u potpunosti konsekventno ekavskim liburnijskim govorima, ali je i broj ostalih ikavizama, bilo u tvorbama, bilo u relacijskim morfemima, veći no u bilo kojemu drugomu ekavskomu čakavskomu govoru. Za razliku od najdosljednijih ekavskih liburnijskih govora, naime, u većini se ekavskih središnjih istarskih govora ikavizmi realiziraju

¹⁰ Usp. Iva Lukežić, Mjesni govor Studene, *Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 2., Klana, 1996., str. 46.

¹¹ Usp. Iva Lukežić, *Čakavski mjesni govor Klane*, n. d., str. 67.

¹² Više o realizaciji /ě/ u mjesnomu govoru Lisca vidi u članku Silvine Vranić, *Koliko je fonološki sustav mjesnoga govora Lisca čakavski, Fluminensia*, god. 7., br. 2, Rijeka 1995., str. 48. i 49. ili *Dijalektološki pogled na mjesni govor Lisca, Zbornik Društva za povjesnicu Klana*, sv. 2., Klana, 1996., str. 58.

¹³ O realizaciji *jata* u čakavskim idiomima Milan Moguš piše kao o prvovrsnoj izoglosti sustavnosti čakavskoga narječja koja se »manifestira 1) ikavsko-ekavskom zakonitošću i 2) ekavskom, ikavskom i jekavskom konsekventnošću (...) ne samo u leksičkim morfemima kao *nedeja, oreh, črešnja, človek, delati, lepči*, nego i u gramatičkim: dativi *mane, tebe*, lokativi *va sele, na prage*, komparativi *debeleji, kratkeji, stariji, noveji* i dr.« Usp. Milan Moguš, *Čakavsko narječje, Fonologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1977., str. 43.

barem djelomice i u infinitivnim i prezentskim osnovama, u trsatsko-bakarskim i crikveničkim govorima ostvaruju se u pojedinim »naslojenim leksemima i u pokojoj gramatičkoj kategoriji«¹⁴, a u cresko-lošinjskim govorima prema mojim su istraživanjima (uz L sg. m. i s. r. na -u) neekavske realizacije uglavnom u pluralnim oblicima riječi sa zamjeničkom deklinacijom. Spomenuti su rubni čakavski ekavski govori u takvoj nedosljednosti koja je atipična za čakavske govore, jer se pripadnost »nekom sustavu ne određuje prema leksičkim morfemima nego prema gramatičkim« koji su »pokazatelji sustava, jer im je kao dijelu izraza pridružen dio gramatičkog sadržaja baš tog sustava«,¹⁵ otišli najdalje: od relacijskih se morfema /e/ ostvaruje jedino u oblicima neosobnih zamjenica u govoru Škalnice, a u Rupi se i u nekim zamjenicama u tim padežima realiziraju ikavski oblici, dok se u istim padežima pridjeva i brojeva uvijek ostvaruje ikavski refleks /ě/. Govor još sjevernijega Brca ikavske reflekske realizira u gotovo svim relacijskim morfemima.

Hiperikavizmi su u mjesnomu govoru **Rupe**:

— u G sg. m. i s. r. zamjeničke deklinacije: *oniga* (griza), *preko nekiga*, *preko njihoviga* (vrta), *z drugiga* (kraja), *znaš kojiga*, ali *tega* (cukara)

— u D sg. m. i s. r.: *Bančovin*, *h jenin*, *h drugin*, *h nekin*

— u A sg. m. i s. r. što je ujednačen prema G sg. m. i s. r.: *na nekiga*, *jutro poč drugiga* (kupit), *Boga mu tvojiga*, *tu je našau jeniga*.

Takav hiperikavizam odlikuje samo rubne sjeverozapadnočakavske govore, a zajednički je i rubnim govorima drugoga narječja hrvatskoga jezika, tj. rubnim gorskokotarskim kajkavskim govorima zapadnoga govornoga tipa: Lokvama, Brodu na Kupi, Delnicama, Gerovu, Čabru, Prezidu (s ostvarajima -iga, -iga/-yga u G sg. pridjeva m. i s. r., te uglavnom s realizacijama -ymu, -imy, -ymy u D sg. istih riječi),¹⁶ ili drugoga jezika (slovenskim rubnim dijalektima).

¹⁴ Usp. Iva Lukežić, *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*, n. d., str. 161.

¹⁵ Usp. Milan Moguš, Jezični elementi Držićeva »Dunda Maroja«, *Zbornik radova o Marinu Držiću*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 271.

¹⁶ Usp. podatke u knjizi Vide Barac-Grum *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, ICR, Rijeka, 1993., str. 186. Pojava je moguća i u kajkavskim govorima izvan promatranoga areala spomenutoga govornoga kontakta. Tako je isti rezultat, vjerojatno kao posljedicu kajkavskih neutralizacija, zabilježio i Vatroslav Rožić za singularne oblike zamjenica, pridjeva i brojeva u kajkavskim govorima u Prigorju (*Kajkavački dijalekat u Prigorju*, *Rad JAZU* 116/1893., str. 113.-175.): za G m. i s. r. (i A m. r.) u kojemu je naglašen vokal u leksičkomu morfemu: *mojiga*, *našiga*, *njioviga*, *oviga*, *čijiga*, *samiga*, *sakiga*, *žutiga*, *zdraviga*, *jeniga*, ali i *mojega*, *čijega*, *samega*, *sakega*, *nikega*, *žutega*, *zdravega* (uz jedino /e/ kada je naglašen vokal u relacijskomu morfemu, npr. *mojega*, *ovega*, *samega*); za D m. i s. r. s istim polarizacijama: *mojimu*, *našimu*, *njiovimu* itd., ali *čijemu*, *samemu*, *sakemu* itd. kada je naglašen vokal u leksičkomu morfemu, a *mojemu*, *memu*, *našememu*, *ovemu*, *čijemu*, *samemu*, *žutemu*, *zdravemu* kada je naglašen vokal u relacijskomu morfemu; za D ž. r.: *moji*, *njiovi*, *ovi*, *čiji*, *sami*, *saki*, *zdravi* (jedini ostvaraji).

Druga morfonološka crta opserviranih rubnih govora odnosi se na *ostvaraj finalnoga slogovnoga /l/* i rasprostranjena je na istom prostoru kao i prethodna, a obuhvaća i govore na tom području koje prva ne zahvaća.

Unutar čakavskoga narječja *-l* se može realizirati i kao vrhunska značajka, »drugost od više njih«, ali i kao »drugost od dvojice«¹⁷ u trima kategorijama: na dočetu medijalnoga sloga najčešće imenica, pridjeva, priloga i glagola; na dočetu finalnoga sloga imenica, pridjeva i priloga te na dočetu finalnoga sloga glagolskoga pridjeva radnog u sg. m. r.

Premda nije kriterij koji može biti relevantan za određenje pripadnosti mjesnoga govora apstraktnim jedinicama: dijalektima (naime, jednako se može realizirati u različitim dijalektima čakavskoga narječja, npr. zadržano *-l* u pojedinim ekavskim govorima i pojedinim ikavsko-ekavskim čakavskim govorima; pa i u različitim narječjima, npr. promjena *-l > -a* u kontinentalnim ikavskim čakavskim i pojedinim štokavskim govorima; a na kraju i u različitim jezicima, npr. *-l > -u* u pojedinim sustavima čakavskoga, kajkavskoga narječja gorskokotarskoga areala, ali i u slovenskim idiomima), može biti pomoćni kriterij pri određenju konkretnih sustava: grupa govora, pa ponekad i poddijalekata. U ovom slučaju realizacija finalnoga slogovnoga */l/* pokazuje rubni položaj analiziranih govora u odnosu na prostor koji se drži središtem određenoga tipa govora¹⁸ ili općenito čakavskih idioma u odnosu na druge jezične sustave.

To su prethodno navedeni zadnji čakavski sustavi bilo ikavskoga, ekavskoga ili fonološki individualnoga refleksa jata (ali djelomice i govori ikavsko-ekavskoga rubnoga prostora na Opatijskomu krasu jer se u njima *-l* može i realizirati), tj. govori u kojima se finalno */l/* može ostvariti kao *u* ili *v / [f]*, čime znatnije udaraju od susjednih, sasvim malo južnijih dosljednih ekavskih govora ili pak malo istočnijih autohtonih ikavsko-ekavskih govora, u kojima je *-l* zadržano u svima trima kategorijama. Pridruže li se tim idiomima, s obzirom na geografsku rubnost, i govori buzetske regije,¹⁹ broj se govora sa spomenutom realizacijom

¹⁷ O razlikovnim kriterijima v. u knjizi Milana Moguša *Čakavsko narječje*, n. d., str. 20.

¹⁸ Takav refleks osobitost je i nekih ikavsko-ekavskih govora u sjevernom Gradišću: Haca, Poljanaca, djelomice Dolinaca, koji su došli iz Like, Banovine i sjeverozapadne Bosne i koji nisu mogli biti u kontaktu sa slovenskim idiomima, pa takav ostvaraj ne valja pripisivati samo slovenskom sustavu ili kajkavskom, već i određenim idiomima čakavskoga narječja. Usp. Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, n. d., Tabela 2.

¹⁹ Za ostvaraje prve morfonološke crte promatranih govora u gornjomiranskomu ili buzetskomu dijalektu čakavskoga narječja ne postoje dovoljni podaci u literaturi, a oni nisu obuhvaćeni mojim istraživanjima, osim graničnih govora s ekavskim govorima pazinsko-žminjskoga areala, primjerice Pagubica (i Grimalde, danas mjesta bez domicilnoga stanovništva), govora nešto južnije od u literaturi zabilježenoga najjužnijega punkta toga dijalekta – Draguča, koje sam ispitala da bih ih mogla priključiti jednom od dvaju spomenutih dijalekata. Jedini fonološki i morfološki iscrpno prikazan mjesni govor jest govor Nugle u članku »Neke fonološke i morfološke osobine govora Nugle u sjevernoj Istri« (*Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 27–28, Novi Sad, 1984.–1985.,

povećava, a potvrđuje teza o njoj kao arealnoj značajci govora koji sa sjeverozapadne strane zaokružuju čakavski prostor ili koji su nekada također bili rubni čakavski govori, a od kojih su pojedini na novim prostorima određeni i povijesnim arealnim kontaktom²⁰ sa slovenskim i gorskokotarskim kajkavskim govorima u kojima su se fonološke promjene realizirale na isti način: *-l > -u > -v > -f*, pri čemu je u različitim mjesnim govorima razvoj »mogao stati na bilo kojem stupnju (*u, v, f*)«²¹.

a) Od *ikavskih* rubnih sjeverozapadnih govora promjena *-l > -u* bilabijalne artikulacije ostvaruje se u idiomu **Klane**:

- u unutrašnjemu slogu: *biunjak*
- u završnomu slogu imenica, pridjeva i priloga: *stou, pou*
- u završnomu slogu glagolskoga pridjeva radnog sg. m. r.: *pustiu, kopau, dilau*.²²

U mjesnomu govoru **Studene** takav se */u/* naknadno konsonantizirao kao */v/*:

- u unutrašnjemu slogu: *bivnjak, spovidavnica*
- u završnomu slogu imenica, pridjeva i priloga: *šešnajst kiv, fažov, debev, pov*
- u završnomu slogu glagolskoga pridjeva radnog sg. m. r.: *prišav, držav, prijev, odbiv*.²³

b) U već spominjanim, na promatranom prostoru najsjevernijim *ikavsko-*

313.–320.) Janneke Kalsbeek. I u njemu je, kao i u govoru Pagubica, jat zadržao fonološku zasebnost, a realizacije su različitih vokala na istim pozicijama uvjetovane naglašenošću/nenaglašenošću vokala. Tako se hiperikavizmi u promatranim relacijskim morfemima zamjeničke deklinacije u tim govorima ne mogu poistovjetiti s hiperikavizmima u prethodno analiziranim govorima u kojima razlog varijantnosti nije u akcenatskoj silini. Primjeri za Nuglu koji to potvrđuju: G sg. pridjeva *-éga/-iga*: *ut suámiga lisa, visukéga, nóviga*; D sg. *-émy/-imy*: *visukémy čluveky*. Isto je i u govoru Draguča: G sg. *enéga/slábiga* (kao što bilježi Pavle Ivić u članku »Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. 6., Novi Sad, 1961., str. 199.). Za ostale govore bužetskoga dijalekta Petar Šimunović daje opću formulaciju: »Pridjevsko-zamjenička promjena ima nastavke palatalnih osnova«. Usp. Petar Šimunović: »Dijalekatske značajke bužetske regije«, *Istarski mozaik* 8/5, Pula, 1970., str. 45.

²⁰ Tezu o zajedničkim crtama mjesnih govora na prostoru Gorskoga kotara, Istre i južnoga dijela Slovenije koje su se razvile zbog interferencije i time tvorile jedan jezični makrosustav iznosi Vida Barac-Grum u knjizi *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, n. d., str. 214.–216.

²¹ Usp. Vida Barac-Grum, *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, n. d., str. 151. Autorica govori o realizaciji */l/* općenito, a ne samo finalnoga */l/*, ali naglašava da su se te promjene najsnažnije odrazile na kraju sloga, pa i onoga na kraju riječi, a na istome mjestu spominje da je takve procese zapazio i Fran Ramovš za pojedine slovenske dijalekte.

²² Usp. Iva Lukežić, *Čakavski mjesni govor Klane*, n. d., str. 69. S obzirom da ne postoje relevantni povijesni podaci, a ni druge jezične činjenice (osim refleksa jata) na temelju kojih bi se moglo znanstveno potvrditi da su govornici Klane i Studene podrijetlom iz južnijih čakavskih prostora, Iva Lukežić pretpostavlja da je njihov dolazak stariji od poznatih seoba za prodora Turaka u 16. st. i pomiče ga u 14. st., čime je moguće protumačiti veliki broj zajedničkih jezičnih značajki toga govora sa starosjedilačkim govorima areala na kojem su danas njihovi govornici.

²³ Usp. Iva Lukežić, *Mjesni govor Studene*, n. d., str. 50.

-ekavskim govorima, tj. u govorima **Opatijskoga krasa** (doseljenim iz područja Like i Krbave): **Šapjanama, Pasjaku, Brgudu i Munama** uz realizaciju *-l* moguća je i promjena *-l > -v*:²⁴

— u unutrašnjemu slogu: *kolca, palca*

— u završnomu slogu glagolskoga pridjeva radnog sg. m. r.: *znav, obuv, čuv, imev, jiv, samliv* (uz primjer *sikal* za mjesni govor Pasjaka).²⁵

c) Promatrana je arealna morfonološka značajka kao *-l > -u* (rijetko kao */v/*) svojstvena i govoru **Lisca**:

— u unutrašnjemu slogu: *kouci, pauci*

— u završnomu slogu imenica, pridjeva i priloga: *veseu, debeu, postou*, uz mogući prijelaz prethodnoga vokala i *-l > -u > -u*: *pu* 'pol', *paku* 'pakao'

— u završnomu slogu glagolskoga pridjeva radnog sg. m. r.: *poceu, kupejvau, biv, vidiv, kupiv*

d) Među rubnim se **ekavskim** govorima s poljuljanom realizacijom ekavskoga refleksa na mjestu staroga *jata* promjena *-l > -u* ili *-l > -v* ostvaruje u govoru **Rupe**:

— u unutrašnjemu slogu kao */v/*: *pavci, kovci*, uz izuzetak *mulci*

— u završnomu slogu imenica, pridjeva i priloga: *pou, postou, debeu, veseu*

— u završnomu slogu glagolskoga pridjeva radnog sg. m. r.: *govoriu, kupljevau, poceu, pučiu* 'puknuo', *umru*.

U govoru **Bra** u svim sam pozicijama zabilježila iste realizacije kao u **Rupi**, ali se i */l/* na početku sloga, u intervokalnoj poziciji, mijenja: N sg. *kovac, pavac*²⁶, dok, kao i u **Liscu**, finalno *ou > u*: *pu* 'pol'.

e) Za **buzetsku regiju** postoje podaci o mjesnomu govoru **Nugle**:

— u glag. prid. rad. sg. m. r. u kojem *-l > -v*: *prnašav, kalav, biv*.

U **Slumu** se prema zapisu J. Ribarića *-l*:

— u unutrašnjemu slogu zadržava: *dolca, tobolca, kolca*

— u finalnoj se poziciji mijenja *-l > -u*, što ga on bilježi kao *w*: *daw, prejatęw* ili s prethodnim vokalom *-l > -o*: *kębo, pęko*.

U **Pagubicama** *-l > -v* što se može ostvariti i kao *[f]*:

— u unutrašnjemu slogu: *kufci, pafci, Grimavda*

— u završnomu slogu imenica, pridjeva i priloga: *vov*, ali *pustof, pof, debef, suf* 'sol', *pakaf*, dok je u glag. prid. rad. sg. m. r. *-l* reducirano: *guvori, poce, kopova* 'kupovao', *omra*.

²⁴ Usp. Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, n. d., Tabela 2.

²⁵ Usp. Milan Moguš, *Čakavština Opatijskog krasa, Radovi Zavoda za slavensku filologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu*, vol. 17, Zagreb, 1982., str. 11.-13.

²⁶ Riječ je, vjerojatno, o analogiji oblika N sg. i G pl. prema ostalim oblicima u kojima se *-l* nalazio na kraju sloga (G sg. *kol-ca*, N pl. *kol-ci* itd.).

Ista je situacija prema Ivićevu zapisu u **Draguču**:

— u unutrašnjemu slogu: *bevnjuok*

— u završnomu slogu imenica, pridjeva i priloga: *tupof* (G pl. im. *topola*), a u glag. prid. rad. sg. m. r. otpada: *utrudi*.²⁷

Za ostale *buzetske* govore Petar Šimunović bilježi: »-l na kraju sloga obično prelazi u bilabijalno v«.²⁸

MORFOLOŠKE ZNAČAJKE

Tijekom iščitavanja literature i sakupljanja podataka za ovaj rad uočila sam da se izdvojenim morfonološkim obilježjima analiziranih govora mogu pridružiti uglavnom još dvije morfološke značajke: prva se odnosi na morfem I sg. imeničkih riječi ž. r. koji je inače na sjevernočakavskom prostoru uobičajena sastava *-un/-on*, dok je u promatranim govorima *-u*, kao što je tipično za jednu od najstarijih razvojnih etapa toga morfema (*<-ou, -eu <-oφ, -eφ*). Takav je oblik morfema svojstven »ikavskim i ikavsko-ekavskim govorima u dijasporama u Hrvatskoj i izvan nje, a koji su podrijetlom sa starih južnih i jugoistočnih prostora koji su do turskih provala bili čakavski«²⁹ i idiomima »koji odvajkada geografski zarubljuju prostor čakavskih govora«³⁰. Tako je i u svim analiziranim sjeverozapadnočakavskim rubnim govorima bez obzira kojemu dijalektu čakavskoga narječja pripadaju:

a) u *ikavsko-ekavskim* govorima na **Opatijskom krasu** (u **Pasjaku, Šapjanama, Velim i Malim Munama, Brgudu**)³¹: *hćeru*³², *manu*³³, *ženu*, *ž nju*, *di-vojku*, *s tobu*, *z manu*³⁴

²⁷ Usp. Pavle Ivić, *Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske, n. d.*, str. 199.

²⁸ Usp. Petar Šimunović, *Dijalekatske značajke buzetske regije, n. d.*, str. 43.

²⁹ Usp. Iva Lukežić, *Čakavski mjesni govor Klane, n. d.*, str. 69.

³⁰ Usp. Iva Lukežić, *Mjesni govor Studene, n. d.*, str. 52. Među govorima u dijasporama sa starih čakavskih rubnih područja ostvaraj je isti u tzv. čepičkim govorima, osim u govorima Katarine (*-u/-un*), Šumbera (*-u/-on*), Milotskog Brega (*-on*), Kožljaka (*-un*); u Dubašnici i Šotoventu na otoku Krku (koji su došli iz zavelebitskih krajeva); u govorima Haca, Poljanaca i Dolinaca u Gornjoj Austriji i u govoru Moravskih Hrvata, kojima je postojbina sjeverozapadna Bosna, Banovina i Lika; a među rubnim govorima u govoru Ribnika na istočnom kontinentalnom čakavskom prostoru, u govorima Baške i Punta na otoku Krku, u govorima Unija, Suska i Ilovika, u govoru Veloga Lošinja i Premude. Usp. Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, n. d.*, Tabela 2. U I sg. ž. r. u Istu se realizira *-o*. Usp. Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, n. d.*, 115.

³¹ Usp. Iva Lukežić, *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt, n. d.*, Tabela 2.

³² Usp. Josip Ribarić, Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri, *Srpski dijalektološki zbornik*, 9, Beograd, 1940., str. 38.

³³ Usp. Milan Moguš, *Čakavština Opatijskog krasa, n. d.*, str. 13.

³⁴ Usp. Pavle Ivić, O munskom govoru u severnoj Istri, *South Slavic and Balkan Linguistics (Studies in Slavic and General Linguistics 2)*, Amsterdam, Rodopi, 1982., str. 132., 133., 135. i 136.

b) u *ikavskim*:

— u govoru **Klane**: z *vriću*, z *krpicu*, s *tešku muku*, s *tobu*³⁵

— u **Studenoj**: z *njegovu ženu*

c) u *ekavskim*:

— u **Rupi**: zas *soju sestru*, zas *tvoju ženu*, zas *vašu učiteljicu*

— u **Škalnici**, mjesnomu govoru kojega ne obilježavaju dosad spominjane morfonološke crte: z *moju sestru*, z *vašu susedu*, z *našu učiteljicu*

— u **Lipi**, govoru kojemu također nisu imanentne prethodne značajke sjeverozapadnočakavskih rubnih govora: zas *Sloveniju*, zas *nonu*, s *ku kurijeru*, z *Rozinu*.

Za mjesne govore **Brca i Lisca**, dva krajnja govora gotovo na slovenskoj granici, tipičan je refleks staroga nazala *q > *o* u svim pozicijama (i leksičkim morfemima i relacijskim morfemima), pa tako i u I sg. imeničkih riječi ž. r., dakle opet je riječ o istom razvojnom stupnju toga morfema koji odstupa od uobičajene realizacije u sjeverozapadnim čakavskim govorima.

Zabilježeni su podaci za **Brce**:

— zas *sosedo*, z *mojo sestro*, s *tvojo ženo*, za *sojo učiteljicu*

d) u **Liscu**: z *mojo sestro*, s *tvojo ženo*, z *vašo učiteljicu*.

e) Od *buzetskih* govora takav je oblik I sg. ž. r. zadržan primjerice

— u **Nugli**: *rakuó*³⁶ / s *kusuá* / ned *Nyglu*³⁷

— u **Draguču**: z *enuó kušćuó*, a u zamjenica je *-a*: s *ména*, s *tóba*³⁸.

Ta morfološka značajka odlikuje i najveći broj najzapadnijih, dakle, opet rubnih gorskokotarskih kajkavskih govora (uz pojedine kajkavske govore istočnoga tipa), primjerice delnički idiom, te čabarski, gerovski i prezidski u kojima se »zbog fonetskih razloga, može ostvariti nastavak *o* u rasponu od *q* do *-y*«³⁹.

³⁵ Usp. Iva Lukežić, *Čakavski mjesni govor Klane*, n. d., str. 69.

³⁶ Podatak je zapisan u Šimunovićevu članku *Dijalekatske značajke buzetske regije*, n. d., str. 43.

³⁷ Zadnja dva primjera iznosi Janneke Kalsbeek u članku *Neke fonološke i morfološke osobine govora Nogle u sjevernoj Istri*, n. d., str. 317.

³⁸ Usp. Pavle Ivić, *Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske*, n. d., str. 199.

³⁹ Usp. Vida Barac-Grum, *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*, n. d., str. 184., 185. U istom djelu (str. 108.) kaže da je svugdje primarni refleks u I sg. imenica ž. r. *-q* > *-o*, pa se onda sekundarno mogao ostvariti kao [u]. Granicu realizacije *-u* / *-o* u I sg. imenica ž. r. među kajkavskim govorima ne čine goranski govori, već je i u kajkavskim idiomima izvan promatranoga areala govornoga kontakta moguć morfem *-u* u I sg. imenica ženskoga roda a-deklinacije. Vatroslav Rožić (*Kajkavački dijalekt u Prigorju*, n. d. 115/1893., str. 68.–137.) za prigorske mjesne idiome piše: *ribu*, *babu*, *decu*, *žlicu*, *iglu*, *buvu*, *sestru*, *školu*, *gospu*, *školjku*, *grlicu*, *kožicu*, *divojku*, *sikiricu*, *kobasicu* itd.

Druga morfološka osobitost analiziranih govora, sužena na manji, sasvim rubni prostor, uporaba je upitno-odnosne zamjenice *kaj*. Ta je značajka (koja se ovisno o polazištu može promatrati i kao leksička crta), tipična za sve kajkavske i slovenske idiome, sociolingvistička činjenica u čakavskim idiomima koja nerijetko i njihove govornike navodi da se osjećaju kajkavcima.

Osim u *buzetskim* govorima za koje je već u literaturi poznato da realiziraju upitno-odnosnu zamjenicu *kaj* u različitim varijantama, kao i njene kompozite (npr. u *Draguču*: *kaj, zakaj, nekaj*), što je potvrđeno i

— u govoru *Pagubica*: *ka, zaka, naka, neka* (ali *vaka*, s prvim dijelom u kojemu je provedena čakavska osobitost jake vokalizacije), snažnije je ta zamjenica zastupljena i

— u govoru *Brea*: *kaj, zaki, neki* (=nešto), ali i *aš*, kao potvrda postojanja i zamjenice *ča*, te

— u govoru *Lisca*: *koj, zakaj, pokaj, nakaj* (ali uz *aš, čigov*), a u svom se osnovnom obliku ostvaruje i

— u ikavskom govoru *Klane*: *kaj*, u značenju upitne i odnosne zamjenice za neživo. Ostali su oblici: *ča* u značenju neodređene zamjenice, kompoziti prijedloga i zamjenice *ča*: *zač, poč, nač, vač, aš, niš*.

U drugim se spominjanim govorima naznačenoga rubnoga pojasa sjeverozapadnočakavskoga areala ostvaruju samo oblici upitno-odnosne i neodređene zamjenice *ča*.

Evidentno je da nabrojene jezične crte potvrđuju mogućnost realizacije pojedinih jezičnih značajki kao arealnih, bez obzira kojega su dijalekta čakavskoga narječja ispitivani govori dijelom (pa i kojega narječja ili jezika). Oni, jasno, nose obilježja toga određenoga podsustava, ali i spominjane osobitosti što te različite govore međusobno približuju, tj. kvalificiraju ih kao zaseban rubni areal unutar širega prostora potvrđujući da su razvili iste crte zahvaljujući svom geografskom smještaju, neke između ostaloga vjerojatno i zbog povijesnoga arealnoga govornoga kontakta sa slovenskim i kajkavskim gorskokotarskim idiomima.

Tumačenje negdašnjim postojanjem jednoga istoga sjevernočakavskoga rubnoga idioma teško bi bilo argumentirati, prije svega zbog različite realizacije jednog od temeljnih kriterija za određivanje čakavskih podsustava – refleksa jata. Vjerojatnije je, stoga, motiviranost rubnih značajki pripisati upravo zemljopisnom položaju analiziranih mjesnih govora, odnosno činjenici da baš oni danas tvore samu granicu između čakavskoga narječja i drugih jezičnih idioma, a da su negda pripadali jednomu jezičnomu makrosustavu, što su ga prema zaključcima Vide Barac-Grum⁴⁰, kao što je već isticano pri analizi promatranih jezičnih pojavnosti, činili prostori Gorskoga kotara, dijela Istre i dijela Slovenije.

⁴⁰ Usp. bilješku br. 20.

A few morphonological (and morphological) characteristics in dialects spoken in the north-western čakavian surrounding area

Summary

This text is the analysis of the morphonological characteristics common to all north-western čakavian dialects spoken in the area surrounding the čakavian region. Compared to typical realisation in dialects spoken in the north-western čakavian area there are two morphonological characteristics, *hyperikavism* in word with the pronominal declension and the changing *-l > -u/-v/-[f]*, to which we can associate two morphological realisation, *the instrumental case of feminine noun words with the ending -u in singular* and the usage of the pronoun *kaj* and its compounds (only in a few dialects spoken in the mentioned surrounding area).